

Acta Bricolensia

2/2023

Bellman, Bacchi Orden och Par Bricole

av

Peter Lind

Acta Bricolensia är Sällskapet Par Bricoles serie med digitala artiklar publicerade av Den Bacchanaliska Akademien

Redaktion

Christer Alexandersson, Dan Ekström, Hans Gillgren,
Mats Hayen och Peter Lind

Bellman, Bacchi Orden och Par Bricole

Peter Lind

I Par Bricoles historieskrivning brukar tre omständigheter anföras som grunden för bricolleriets uppkomst: de dramatiska ordensupptåg som Carl Michael Bellman satte upp under 1760- och 1770-talen, den umgängeskrets kring skalden och lustspelsförfattaren Carl Israel Hallman som samlades på Källaren Kejsarkronan under det sena 1770-talet samt skämtaren och skribenten tillika sekreteraren vid Kungliga Teatern Olof Kexéls arbete med att skapa olika ceremoniel och arbetsordningar när sällskapet väl hade konstituerats den 15 maj 1779.

Dessa tre inflödens kronologiska ordning speglar Par Bricoles gradvisa framväxande från idé till fungerande ordenssällskap. Bellmans ordensparodiska framträdanden kom att utgöra den ideologiska jordmånen för Par Bricole. I det koteri av glada sällskapsmänniskor som fylkades kring Carl Israel Hallman uppstod efterhand tanken att träffas i mer organiserad form. På Kexéls lott föll slutligen att göra ordenssällskap av det hela, på så sätt att han skötte det praktiska organiserandet av verksamheten i och med etablerandet av ett ceremoniellt och administrativt ramverk för Par Bricoles möten. Detta avsnitt kommer att handla om den första, idéburna fasen av Par Bricoles formerande, alltså arvet från Bellmans backanaliska diktning och dess betydelse för det

tidiga bricolleriets självförståelse. Bacchi Orden – samlingsnamnet för de visor och dramatiska stycken i vilka Bellman skildrar ett fiktivt ordenssällskap som engagerar Stockholms mest ökända fyllerister – är en ordensparodi, där den grundläggande förutsättningen är den ordenskultur som var ett viktigt inslag i huvudstadens sociala liv under andra hälften av 1700-talet. Inför en inbjuden publik visar Bellman och hans medagerande genom replikskiften, sång, pantomim och imitationer hur det skulle kunna tänkas gå till i ett ordenssällskap som samlar havererade ämbetsmän, konkursmässiga lägre hantverkare och andra för samtiden bekanta gatuoriginal som har kommit på sned under frihetstidens sista oroliga år, en epok som avslutas med Gustaf III:s statskupp 1772.

Tidsmässigt kan Bacchi Ordens-upptågen delas in i två skeden, där det första har sin höjdpunkt under åren runt 1770. Under dessa år hade Bellman en scen i kommissarie Anders Lissanders hem. Lissander, som var kulturintresserad ämbetsman och Bellmans främste mecenat vid den här tiden, ordnade sammankomster för kännare av vitterhet där poeter och visdiktare gavs möjlighet att presentera sina alster för en initierad lyssnarskara. En av de få ögonvitnesskildringarna av Bellman som estradör är Johan Gabriel Oxenstiernas ofta citerade dagboksanteckning från december 1769 där han hänfört skildrar hur Bellman i den lissanderska salongen framför valda delar ur kapitlet ägnat brännvinsbrännaren Eric Lundholm, ett kapitel som hade fått sin premiär den 15 oktober kort efter Lundholms bortgång tidigare samma höst. Det senare skedet av ordensdiktningen inträffar i och med att Bellman presenterar två nya föreställningar 1777. I vilka sammanhang och former dessa båda ordensmöten har presenterats vet vi så gott som inget om. Vi vet dock att backanaliskt färgad dramatik, med Hallmans olika lustspel

som de mest inflytelserika företrädarna för genren, hade en stor och tacksam publik i Stockholm under senare hälften av 1770-talet. Bellmans ordensfiktion verkar heller inte ha förlorat i aktualitet för Bellmans publik, att döma av de många anspelningarna på ordensvärlden och dess gestalter i senare verk av skalden.

Talekonst och ceremonier i den seriösa ordenskulturen

Bellmans ordensdiktning hade en avgörande betydelse för hans genombrott som underhållare. Att Bellman inte bara insåg utan högst medvetet utnyttjade de komiska och dramatiska möjligheter som hans skapelse erbjöd åhörarna kan vi bland annat förstå av ordensmötenas eller »kapitlens« ökade ambitionsnivå i upplägg över tid, från soloframträdanden till föreställningar i större skala med flera medverkande. Men hur kom det sig att hans ordensparodi rönt en sådan genomslagskraft? Avgörande för framgången var att Bellman utnyttjade en förlaga som var högaktuell för publiken. I det sena 1700-talets Sverige, där fyrståndssystemet inte längre förmådde inränga alla medborgare, kom ordnar och ordenssällskap att fungera som kontaktytor över ståndsgrensarna. Dessa prestigefyllda organisationer – med slutna invalsprocedurer, hierarkiska gradsystem och hemliga ceremonier – blev viktiga sociala mötesplatser, särskilt för lägre adel och medelståndspersoner. För den ambitiöse medborgaren – till vilka Bellman och andra yngre ämbetsmän i karriären hörde – var det viktigt att vara med i minst en orden eller ett ordenssällskap.

I ett sådant sammanhang blir värdebyggande argumentation, där talaren försöker få sin publik att acceptera och utöva ett antal bestämda dygder, ett givet medel för att fostra

fram en känsla av gemenskap bland dem som har inkluderats i den slutna kretsen. Det gäller att få de ordensaktiva att inte bara förstå vilka värden som omhuldas inom gruppen utan också att få dem att själva vilja tillämpa dessa levnadsregler.

Ceremonierna i tidens allvarligt syftande sällskap tjänade till att vid varje tillfälle påminna om deras höga och värdiga dygder: lojalitet, måttfullhet och självförbättring. I de gradgivningar där medlemmarnas kunskaper och insikter prövades inför deras upphøjelse till nästa nivå i ordenshierarkin presenterades dygderna i symboliska rollspel, en symbolik vars lärdomar tolkades ut i klartext efter de genomgångna proven.

Varje grad hade sina specifika hälsningsfraser, nyckelord och gester som tjänade till att påminna bröderna om de dygder som de hade svurit att vårda i de ordenslöften som var ett stående inslag vid gradgivningarna. Sådan argumentation hör hemma inom den retoriska genre som kallas ceremoniell retorik eller »genus demonstrativum«. Dess känslomässiga verkan främjas av att lyssnarna hela tiden hålls i en stämning av upphøjdhed. Därför ger den ceremoniella retoriken inte utrymme för slarv, chansningar och improvisationer. Det gäller att motverka alla sådana misstag – felaktiga ordval och vårdslöst beteende, exempelvis – som kan tänkas bryta den eftersträvade sinnesstämningen. I ordensretoriken drivs detta nobla ideal till ytterlighet. Ordensretorikens verkan bygger på att de olika momenten utförs just i den ordning och enligt de föreskrifter som ceremonielen stipulerar. Det är endast då som ceremonierna äger laga kraft för medlemmarna.

Värt att notera är hur pass likartad denna vältalighet tedde sig från sällskap till sällskap. En förklaring till detta är att seniora medlemmar från väletablerade sällskap tack vare sina kunskaper om ordensceremonier och talekonst ofta var

Jonas Cederstedt till Sundsör (1756–1811), bergsråd och politiker, utför en av gesterna i Överkommendörsgraden i Par Bricole. Teckning av okänd hand från 1700-talet i sällskapets arkiv. Foto: Mats Hayen.

nödvändiga och välkomna rekryteringar för yngre sällskap under dessas uppbyggnadsfas. Genom de ordenskunniga personernas inflytande kom givna och hävdvunna mönster att traderas i många av stadens slutna sällskap. Tack vare den enhetliga karaktär som präglade ordensretoriken behövde en parodi som Bacchi Orden inte bygga på talarens och publikens ingående kunskap om en given förlaga. För dem som tog del av Bellmans ordensupptåg räckte det att förstå att det var huvudstadens dygdiga och strängt disciplinerade ordnar överlag som Bellman utsatte för vänskaplig drift.

Den drivande principen för de konflikter som Bellman iscensätter mellan de moralbetonande förlagorna och sin egen backanaliska efterlikning är dryckenskapen. I de mer seriösa ordnarna styrdes umgänget av ordningsregler där förbud mot superi och gräl skulle trygga den vänskap och harmoni som förväntades råda mellan de invalda. I Bellmans föreställningar får åskådarna i stället följa en grupp socialt urspårade kufar som försöker genomföra ceremoniella sammankomster vilka gång på gång havererar just på grund av ordensmedlemmarnas stigande fylla. I en orden där verksamheten går ut på att dyrka Bacchus bär det ceremoniella spelet på sin egen undergång.

Bellman styr det dramatiska skeendet i Bacchi Orden genom att på olika sätt utmana sociala normer i ett sammanhang där sådana är särskilt viktiga. Inget är dock så enkelt som det förefaller vara – en iakttagelse som för övrigt går att tillämpa på mycket av det som Bellman har skrivit. Det handlar inte bara om att Bellman placerar ökända fyllerister i en situation som de på grund av sin dryckenskap är oförmögna att hantera på det disciplinerade sätt som var påbjudet när seriösa ordnar och sällskap samlades. De talrika köttederna och könsglosorna som ekar i det backanaliska ordenstemplet tjänar ett komiskt syfte eftersom de skulle vara otänkbara i

en normal ordenskontext, men de förslår inte för att förklara hela den framgång som kom ordenskapiteln till del. Parodi i 1700-talets förståelse handlar inte bara om att utsätta en förebild för nedtagande imitation utan också om att visa på överraskande förbindelser mellan förlaga och parodisk efterlikning. Av betydelse härvidlag är att den seriösa ordensretorikens ädla postulat och tankemönster visar sig kunna omtolkas till den solkiga inramning som är Bacchi Ordens. När en recipiend i ett allvarligt syftande sällskap får höra att hans goda rykte i den offentliga världen har fått de redan aktiva att vilja sälla honom till de utvaldas skara så beröms medlemmarna i Bacchi Orden för sina uppseendeväckande försupna utseenden och trasiga eller urmodiga klädedräkter, omisskännliga tecken vilka vittnar om deras hängivenhet till den backanaliska läran.

Ur samma motivkrets härrör den mest kända kvalifikationen för inträde i Bacchi Orden, nämligen att minst två gånger i allmänhetens åsyn ha legat i rännstenen. Den eftersträvansvärda dygden att vara en nitisk broder som är trogen ordens ändamål kan vändas till det oavlåtliga supande som de invalda i Bacchi Orden skryter med och gärna åberopar i sina ordenslöften. Där de ordningssamma sällskapens representanter samlas i avskilda sammanhang för att tillsammans kunna utveckla sina insikter i de dygder som varje sällskap bekänner sig till möts Bacchi Orden bakom slutna portar för att få supa i fred för de missunnsamma nyktra och den världsliga maktens oförstående representanter.

De ceremonier som förekommer i Bacchi Orden är inte framställda i minutiös detalj av Bellman. Den som söker efter noggranna redogörelser för ceremoniel och ordningsregler i de bevarade texterna söker i stort sett förgäves. Av de agerandes repliker förstår åskådarna så mycket som de behöver veta om Bacchi Ordens ceremoniel och regelverk

för att själva kunna ta till sig betydelsen av de brott mot »decorum« som radas upp framför dem. Det mest intressanta är inte vilka exakta förebilder Bellman hade när han skapade Bacchi Ordens bakvända ceremoniel. Snarare ligger effekten i att hans publik får uppenbarat för sig att de postulat som råder i en »decorum«-medveten och inflytelserik miljö utan större problem kan vändas till sin motsats. Till det slående intrycket hör att Bellmans inverterade skapelse, långt ifrån att vara en enkel ad hoc-produkt, följer en intern och konsekvent logik. Ett sällskap som Bacchi Orden var givetvis en omöjlighet men om en sådan orden skulle ha existerat så är medlen för dess göranden och låtanden alldeles adekvat valda.

Backanaliska lärdomar i Par Bricole

När vi säger att Bacchi Orden är en av de viktiga grunderna för Par Bricole handlar det inte om Bellmans ceremonier som sådana. De var för vaga för att kunna utgöra grund för ett fungerande ordenssällskap. Därför var en person som Olof Kexél, med erfarenhet från det vittra ordenssällskapet Utile Dulci, en nyckelperson när det gällde att skapa fungerande ceremoniella och administrativa rutiner i Par Bricole.

De ordensvana personer som inträdde i Par Bricole under sällskapets första fem år – framför allt från Stockholms frimurarloger, men Par Bricole lockade även medlemmar från Pro Patria, Utile Dulci och Timmermansorden – bör också ha haft förväntningar på att detta nybildade sällskap uppfyllde i alla fall grundläggande krav på hur ett ordenssällskap var avsett att fungera. Även om Par Bricole presenterade sig som ett sällskap där den glada andan skulle härska i stället för det allvarsamma och karriärlystna paragrafrytteriet i

andra ordenssällskap i huvudstaden så var ceremonier nödvändiga för att undvika risken med möten som urartar i brist på formell uppstyrning. Ceremonierna fick dock inte bli ett självändamål, utan skulle bara ge så mycket stadga åt sammankomsten att skålarernas tömmande inte bredde ut sig på talens, musikens och sångernas bekostnad. Det viktigaste arvet Bacchi Orden lämnade efter sig till bricolisterna har att göra med det pedagogiska momentet i ordenskulturen. I samtliga ordnar och sällskap syftade ceremonierna till att svara på en fråga framför andra: Vad kan vi lära oss av det vi har fått vara med om i dag?

Lite förvånande kan det kanske tyckas att lärdomarna från Bacchi Orden anknyter till retorikens »exemplum«-tanke, det vill säga de goda förebildernas roll för att ge ledning i hur en grupp lyssnare bör tillämpa de i sammanhanget önskvärda dygderna. Då och då händer det sig nämligen under Bellmans ordenskapitel att burlleskerierna och missförstånden för ett ögonblick får vika för välformulerade hyllningar i tal och sång till vänskapen och det enkla livet. I dessa ögonblick blir de tilltufsade ordenssyskonen till backanaliska visionärer och visar sig ha värdefulla tankar att delge åskådarna utanför scenen. Denna livsåskådning, där det opretentiösa umgänget bland utvalda och ärliga vänner som det pålitligaste skyddet mot vardagens tillkortakommanden och tristess utgör den bärande tanken, kommer fram i de många dikter som Bellman skrev under sina år som Par Bricoles ordensskald. Liksom i Bacchi Orden förhöjs bricolisternas samkväm av ädla drycker, även om druvan och pokalen brukas i mer måttfulla former.

När orden samlas till möte väntar en stund av glad verklighetsflykt bland likar – i den tillåtande attityden förenas Bacchi Orden och Par Bricole.

Läs mer:

Peter Lind, *”Strunt alt hvad du orerar”*. Carl Michael Bellman, ordensretoriken och Bacchi Orden, Uppsala 2014.

Lars Lönnroth, *Ljuva karneval! Om Carl Michael Bellmans diktning*, Stockholm 2005.